

Відгук

офіційного опонента,

доктора філологічних наук, професора Турган Ольги Дмитрівни

на дисертацію Біляцької Валентини Петрівни

«Жанровий код українського роману у віршах кінця XX – початку XXI століття»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

у спеціалізовану вчену раду Д 26.133.03

в Київському університеті імені Бориса Грінченка

Дисертація В.П. Біляцької є спробою висвітлити різні грані такого жанру, як роман у віршах в українській літературі кінця XX – початку XXI ст. крізь призму творчих індивідуальностей і їхніх мистецьких лабораторій. Проблема вивчення жанрової специфіки літератури в її синхронічному й діахронічному вимірах є об'єктом постійної уваги дослідників, оскільки зміна типів художньої свідомості, з позицій історичної поетики, закріплюється в історично зумовленій трансформації категорій самої поетики. І в кожному типі, в кожному епоху складається своя система таких категорій з їх специфічним змістом, обсягом, зв'язками й ієрархією між ними, серед яких найбільш важливими й репрезентативними з точки зору еволюції художніх засобів літератури є категорії жанру, стилю, автора.

Жанр як одна з провідних поетологічних категорій з усіма парадигмами історії її розробки містить і дозволяє побачити всю цілісність літературного твору, прочитання якого не має кінця й постійно оновлюється залежно від духу й уміння генерації учених, їх методологічного інструментарію й індивідуальних очей дослідника, окремих для кожного письменника й кожного його твору, бо як зазначав знаменитий романтик Ф. Шлегель, – кожен твір – „сам по собі окремий жанр”.

Дисертантка вперше комплексно й системно обґрунтовує й осмислює жанровий код роману у віршах означеного періоду, що дало можливість

запропонувати цілісне розуміння й інтерпретацію цієї генологічної форми як способу презентації «зрізу» українського літературного процесу певного історичного етапу. Спектр літературознавчих проблем, висвітлених у дослідженні, доволі широкий: це теоретичне обґрунтування специфіки аналізованого жанру, його структурно-диференційних ознак, генези й дифузивності визначення критеріїв жанрових домінант і врахування авторських жанрових номінацій; студіювання художньо-історичної концепції у творах цього жанру і впливу його на формування художньої онтологічної моделі національних метатипів; періодизація динаміки гендерних образних моделей. До об'єктиву наукового спостереження потрапляють також питання генологічної традиції й новаторства, психологізації характерів, модернізації й переосмислення образних систем, взаємозв'язку літератури й фольклору, літератури й надбань філософських учень, виявлення архайко-міфологічних засад художнього мислення творців цього жанру.

Авторка дисертації досконало оперує термінологічним апаратом і сучасною методологією літературознавчого аналізу, зосібна активно застосовує міждисциплінарні підходи, методики різних шкіл – культурно-історичної, порівняльно-історичної, здобутки біографічного, власне філологічного, герменевтивного методів, принципів рецептивної естетики, архетипної критики, уводить в історико-літературний контекст малознані твори, оприявнює оригінальний спосіб інтерпретації вже відомих художніх творів, що в комплексі визначає безперечну актуальність і наукову новизну дисертації.

Дослідження базоване на ґрунтовній теоретичній основі, це праці вітчизняних і зарубіжних учених із питань генології, поетики художнього твору, різних аспектів розвитку літератури й літературного процесу (Р.Барта, М.Бахтіна, С.Барабаш, Н.Бернадської, П.Білоуса, Т.Бовсунівської, В.Брюховецького, М.Васьківа, О.Галича, Л.Гінзбург, З.Голубської, Т.Гундорової, П.Декса, Ж.Дерріди, І.Дзюби, В.Дончика, Ж.Женетта, Н.Зборовської, М.Звягіної, О.Зиринова, П.Іванишина, М.Ільницького, І.Качуровського, К.Кларк, Г.Клочка, В.Кожінова, Ю.Коваліва,

Н.Копистянської, Л.Кужільної, Д.Лихачова, Ю.Лотмана, В.Марка, Т.Маркової, М.Павлишина, В.Панченка, Ю.Подлубної, Я.Поліщука, Є.П'ятковської, В.Саєнко, Ж.-П.Сартра, Ю.Тинянова, А.Ткаченка, М.Ткачука, Цв.Тодорова, Е.Томпсон, Ю.Топорова, С.Філіпчука, В.Халізева, В.Харкун, Ж.М.Шеффера, О.Юрчук).

Досить широким є об'єкт дослідження – романи у віршах кінця XX – початку XXI ст., зразки цього жанру I половини XX ст., ліро-епос XIX – XXI століть.

Дисертація структурована досить логічно й відображає основні параметри й аспекти, які дослідниця винесла в основу своєї наукової концепції розуміння динаміки розвитку жанру українського роману у віршах, його змісто- й формотворних домінант.

Вступ до дисертації містить усі необхідні компоненти й рубрики згідно з академічними вимогами до цього її складника. Кожен із розділів з'ясовує своєрідність генологічного розвитку романної форми у віршах в українському літературному процесі означеного періоду, а водночас експлікує фаховий рівень дослідниці, її панорамне бачення художньої реальності.

У першому розділі дисертації «Жанрова матриця сучасного роману у віршах» із трьома підрозділами Біляцька В.П. зосереджується на з'ясуванні теоретичного аспекту проблеми й вироблення власного підходу до вивчення обраної теми. Окреслюючи методологічні засади дослідження, дисертантка акцентує увагу на найважливіших віхах вивчення літературознавства щодо теорії виникнення роману у віршах, генологічних і типологічних його ознак, а також обґрунтування гуманітаристичних студій щодо понять «пам'ять жанру», «матриця жанру».

Узагальнивши думки дослідників, теоретичні рефлексії яких заклали основу концептосистеми дисертації, авторка визначає жанрову матрицю роману у віршах й, виокремивши такі домінантні структурно-сміслові ознаки, як родова контамінація та перманентні модифікаційні зміни, зумовлені потребами епохи й ідейно-стильовими пошуками; синтетичність

родово-жанрової природи; специфічність композиції й сюжету, образу автора; співіснування національного й універсального аспектів; вплив фольклорної традиції; емоційно-експресивне у вираженні нарації, своєрідність метричної організації (с. 48- 49) тощо, пропонує власну думку щодо витоків жанру роману у віршах в українській літературі ХХ - початку ХХІ ст., наголошуючи на тому, що «витоки його варто простежувати не з ХІХ ст., а з фольклору , більшість поетичних форм якого адаптувалися в різних контекстах героїчного та гомерівського епосів, середньовічного лицарського роману та інших синтетичних жанрів» (с.40 – 41).

У підрозділі 1.2 першого розділу («Генезис та еволюція: жанровий діалог») здійснюється огляд праць учених, об'єктом дослідження яких став жанр роману у віршах в історичному, ідеологічному, культурному контексті епохи, простежується його генеза. Переконливими є узагальнення авторки дослідження, про те, що цей жанр, зберігаючи свій жанровий код, свою «історичну пам'ять», вступає у діалектичні зв'язки з іншими родово-видовими структурами, утворюючи нові жанрові форми роману у віршах – історичний, автобіографічний, сатиричний, гротескний, роман-пісня, роман-медитація, роман-есе, роман-сповідь та ін. (с.66).

Дисертанткою не обійдена й проблема авторського номінування жанру (підрозділ 1.3 «Конвенційний аспект: жанрове найменування»), що стає засадничою основою для подальшого генетичного вивчення роману. Але водночас потрібно було б, на мою думку, крім констатації визначень жанру автором твору, більше доказовості в погоджуваності чи непогоджуваності з ним.

У історико-літературній частині праці фахово проаналізований роман у віршах кінця ХХ – початку ХХІ ст. у найрізноманітніших аспектах. У другому розділі («Художньо-історична концепція та героїчний модус романів у віршах») авторка дисертації простудіювала романи у віршах Л.Горлача, А.Гудими, М.Балашової, М.Тютюнника, Л.Костенко, К.Мотрич, Л.Кірик-Радомської, І.Шкурая, на рівні трансформації національних «вічних ідей» і образів, місця історичного факту у розкритті подій і творенні

характерів. Досліджуючи художньо-історичну концепцію та героїчний характер романів, Біляцька В.П. систематизує літературні етнообрази романів як культурні типи героїв, канон пам'яті і простежує їх переосмислення, зокрема, образів Івана Мазепи (підрозділ 2.2), Сірка (підрозділ 2.3), Северина Наливайка, Устима Кармелюка, Максима Залізняка, Івана Гонти (підрозділ 2.4) й узагальненого образу кобзаря як виразника ментально-культурних домінант (підрозділ 2.5).

У третьому розділі дисертантка обирає за об'єкт дослідження жіночі культурно-історичні образи (Маруся Чурай, Маруся Богуславка, Роксолана), які зазнали своєї модифікації в романах у віршах Ліни Костенко, М.Тютюнника, М.Балашової, а також у творах інших жанрів – поемі «Маруся Богуславка» П.Куліша, драматичних поемах Марина Чурай) І.Хоменка, «Дівчина з легенди» Л.Забашти, ліричній драмі «Маруся Богуславка» М.Семенка, історичній поемі «Маруся Богуславка» Л.Коваленко. Авторка слушно зауважує, що жанр стає індикатором творчої пам'яті в літературному процесі з урахуванням його першоджерела, генетичних і типологічних форм, традицій та рівня «культурного знання». У кожному з підрозділів розділу наголошено на рецепції сюжету й образу фольклорного, міфологічного, культурно-історичного характеру в жанрі роману у віршах.

Дисертантка переконливо доводить, що в розкритті динаміки традиційних жіночих моделей у романі у віршах митці спиралися на сталі образи-символи, в основі їх «феномени «конкретності національного буття» (І.Дзюба): вродженого геніального таланту (Маруся Чурай), героїчного вчинку (Маруся Богуславка), величі жінки (Роксолана) (с. 390).

Четвертий розділ дисертації присвячений аналізу жанрово-естетичних ознак роману у віршах, де авторка безпосередньо зупиняється на розгляді таких чинників моделювання ліро-епосу і жанрової своєрідності його, як автобіографічність (підрозділ 4.1), національна ідентичність (підрозділ 4.2), дискурс Мамаїана (підрозділ 4.3), химерність (підрозділ 4.4), мнемонічність експериментування (підрозділ 4.5).

У студійованій романістиці В.Марсюка «Московський час», І.Забудського «Малюнки долі», білоруського письменника Н.Гілевича «Родныя дзеці», Л.Горлача «Мамай», В.Бровченка «Як Мамай до Канади їздив», В.Гончаренка «Парад химер в Кіровограді», І.Козака «Віків передзвони», Р.Пастуха «Грім», С.Данилейка «Чумацький хутір» дослідниця наголошує на жанрово-стильовій своєрідності творів, що досягається мозаїчністю сюжетів, специфікою персонажної сфери і своєрідним моделюванням образів, зокрема характерника Мамає, фрагментарністю викладу, ліричними відступами, вставними жанрами як «конструктивними елементами», графічним виділенням у тексті, декоративністю, метричним візерунком, синтезуванням стильових тенденцій тощо.

Привертає увагу скрупульозне прочитання жанру роману у віршах через призму дифузності (осмислення поєднання міжродових та міжжанрових компонентів (розділ 5 «Дифузний характер роману у віршах»).

Взявши за основу теоретичну класифікацію дифузії – внутрішньо-типологічну й зовнішньо-типологічну, дисертантка зупиняється на таких міжжанрових і міжродових компонентах у романній конструкції, як сповідь, молитва, епітафія, клятва, щоденник, ретроспекція, притча, анекдот, цитата, газетна стаття, хроніка, а також сни, марення, спогад, які використані в історичних романах А.Гудими, Л.Костенко, К.Мотрич, І.Козака, І.Павлюка як структурні елементи, жанрові вставки, з відповідною нарацією, композиційними побудовами, використанням наскрізних образів (підрозділи 5.1, 5.2).

Підрозділ 5.3 («Жанрові контамінації романів у віршах»), можна сказати, доповнює й деталізує підрозділ 1.3, в ньому досліджується на матеріалі творів І.Козака «Віків передзвони», Г.Лютого «Мама-Марія», О.Омельченко «Дивограй» співіснування декількох жанрових форм, функціонування різноконструктивних моделей та елементів архітекτονіки романів із авторською жанровою номінацією (І.Козак маркував жанр свого твору – з уст народу а й болі серця; Г.Лютий – роман-пісня; О.Омельченко – історико-філософсько-фантастичний роман-есе у віршах). Звичайно, таке

компонування призводить до повторів у композиції дисертації, але водночас має і позитивні моменти «щільного прочитання» текстів, заглиблення в поетику творів досліджуваних авторів.

За спостереженнями В.П. Біляцької, у цих творах авторське жанрове визначення свідчить про їх модифікацію, самобутність художнього осмислення жанру, унаочнення не лише поетикальних сполучень, а й структурних рис жанрів, різнохарактерні сполучення культурологічного плану.

Розділи відзначаються глибоким і тонким «входженням» дослідниці в художній світ кожного з письменників, «вибудовування» ними свого жанрового коду роману у віршах, який семантично змінювався залежно від інших формо- й змістотвірних елементів романної парадигми. У висновках до розділів та до всієї роботи присутньо підсумований досвід дисертантки у з'ясуванні формування й утвердження жанрового коду роману у віршах кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Літературознавчий аналіз у кожному з розділів здійснено на належному фаховому рівні, з поєднанням узагальнювальних висновків і текстової конкретики. Водночас у роботі мають місце деякі положення, що вимагають повніших аргументувань і пояснень. Так, систематизуючи й узагальнюючи теоретичні напрацювання щодо своєрідності жанру роману у віршах і відмінностей його від жанру поеми, варто було б активніше залучити праці зарубіжних дослідників із цієї проблеми, зокрема М.Каддена, П.Кемпбелла, П.Мерфі, А.О'Ніла.

Для повнішого й глибшого представлення жанрового коду студійованих творів потрібно було б аналіз жанрових структур поєднувати з показом функціонування художніх напрямів та стилів означеного періоду літературного процесу.

Заявлений серед методів дослідження метод психоаналізу не посів відповідного місця в роботі.

Не завжди в дисертації й авторефераті належно відтворено зміст ключових дефініцій (наприклад, використання таких термінів, як модус

(підрозділ «Функціонування фольклорного модусу в художньому ліро-епосі»), концепт (правильнішим було б терміновживання «образ кобзаря», а не «концепт кобзаря» – підрозділ 2.5), понять напівмістичне, інтонаційно-стильове тощо), недоречним є взяття слів у лапки (зокрема у назві підрозділу «Художня рецепція «долі» Роксолани», у реченні «уведення в текст творів «текстів» фольклорної лірики» (автор. – с.12), трапляються стильові недогляди, описовість тощо.

Попри певні суперечливі моменти, недогляди, наукова вартість дисертації Біляцької В.П. у контексті сучасного літературознавства й гуманітаристики загалом беззаперечна. Дослідження містить розмаїтість осмислення такої складної літературознавчої проблеми, як жанр роману у віршах на певному етапі його генезису, що є унікальним художнім явищем у світовому літературному процесі.

Композиційна специфіка, стильове оформлення наукового мовлення праці спонукає до діалогізування, полеміки, сприятиме подальшому розвитку дослідження романного дискурсу як важливої наукової ділянки. Біляцька В.П. своїм концептуальним дослідженням збагачує сучасний науковий простір, накреслює подальші вектори поглиблення, деталізації, уточнення студійованої проблематики.

Матеріали дисертації, її теоретичні узагальнення, положення, отримані результати знайдуть застосування під час читання лекцій з теорії літератури, історії української літератури, компаративістики, при написанні підручників для вищої та середньої школи, при підготовці спецкурсів та спецсемінарів для студентів факультетів гуманітарного напрямку.

Результати дослідження були належно апробовані на звітних наукових конференціях викладачів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (2012 – 2017 р.р.), на 32 наукових конференціях, симпозіумах, читаннях міжнародного й всеукраїнського рівнів, відображені у 35 друкованих працях, із них – одна монографія, 34 статті, з яких 19 – у вітчизняних фахових виданнях, 5 – у закордонних виданнях, 10 – в інших виданнях.

Вважаю, що дисертація «Жанровий код українського роману у віршах кінця XX – початку XXI століття» виконана на належному фаховому рівні, вона є завершеним самостійним новаторським дослідженням на актуальну тему. Дисертація, автореферат і публікації відповідають вимогам п.п. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., а отже їх авторка Біляцька Валентина Петрівна заслуговує на надання їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри культурології

та українознавства

Запорізького державного

медичного університету

Вчений секретар

Відомий підпис *О.Д. Турган*
ПІДТВЕРДЖУЮ *О.Г. Алексеев*
Нач. відділу кадрів Запорізького
державного медичного університету
20__р. П.О.Г. Алексеев